

Exoot, moet dood?

De vreemdelingenhaat van de natuurbeschermers

Henrik de Nie

Diersoorten die van nature niet in de lage landen thuishoren, maar door toedoen van de mens in onze natuur zijn beland, noemen we exoten. Vaak wordt erg negatief over exoten gedacht: ze zouden inheemse soorten verdringen en een ware plaag vormen. In Nederland wordt zelfs van overheidswege voorgesteld damhert en moeflon weer uit te roeien, alleen omdat het exoten zijn. De meeste gedachten omtrent exoten berusten op vooroordelen. Eigenlijk zijn exoten in de natuur niets vreemds. Ze zijn het gevolg van de kosmopolitische leefwijze van de mens en misschien moeten we ze als zodanig gewoon accepteren.

Sommige exoten, zoals het damhert, zijn er al zo lang, dat men ze onderhand als inheems moet accepteren.

Foto Daniël Stremler

Een betoog over exoten heeft bijna altijd dezelfde teneur. Eerst stelt men dat exoten eigenlijk ongewenst zijn. Er zijn huiveringwekkende voorbeelden van hoe het mis kan gaan. Vaak genoemde voorbeelden van blunders zijn de mangoeste op Jamaica, het konijn in Australië en de nijlbaars in het Victoriameer. Dat zijn ecologische rampen als het gaat om hun effect op inheemse fauna (en flora). Vervolgens wordt erop gewezen dat men nu wijzer is en dat er internationale verdragen zijn gesloten over exoten. Daarbij is afgesproken dat er geen exoten meer worden uitgezet, ter bescherming van onze inheemse flora en fauna. Men hoopt dat iedereen zich braaf aan deze regels zal houden. Na deze algemeenheden worden meestal geen concrete verbeteringen genoemd, men gaat er van uit dat zo'n algemeen uitzetverbod wel zal werken. Maar dan is het verhaal nog niet uit. Dan volgt een groot aantal nuances:

- Sommige exoten zijn er wel maar dat duurt maar even (poolvosjes, fretten, woestijnratten) want ze zijn kansloos in het wild.
- De kans dat een dier inburgerd is eigenlijk maar heel klein want kijk maar naar de kans van slagen van allerlei bewuste (her-)introducties in het verleden. Zo is er de wezel, in 1931 op Terschelling geïntroduceerd, die spoedig uitstierf.
- Er zijn exoten die hier al heel lang zijn (damhert). Laat men daar nu maar over ophouden en deze soorten accepteren als inheems.
- Er zijn ook grappige en lieve uitheemse dieren (Siberische grond-eekhoorn, de Bennett's wallaby's in Groot-Brittanië), men wil geen gedonder met de Dierenbescherming dus die worden ook geaccepteerd.
- Er zijn ook nuttige exoten voor het beheer (schapen, geiten) of de biologische bestrijding (hermelijn op Terschelling).
- Sommige dieren zijn geen exoot, want zij kwamen hier hoogstwaarschijnlijk in prehistorische tijden voor (paard, wisent, lynx).

Exoten kunnen nuttig zijn voor het natuurbeheer. Schapen als begrazers. *Foto Pieter Elbers*

vrees stoelt op ecologische theorieën die uitgaan van statische levensgemeenschappen van planten en dieren. Deze gemeenschappen zouden na een lang evolutieproces op subtiële wijze op elkaar zijn ingespeeld, net zoals een orkest dat zich toelegt op het spelen van barokmuziek op originele instrumenten. Een exoot is dan zoiets als een malloot met een saxofoon die plotseling komt binnenlopen bij een concert, en doodleuk gaat meespelen.

Tegenwoordig zijn er steeds meer argumenten voor een dynamisch beeld van levensgemeenschappen. Het zijn eerder streekmuziekscholen waar men in- en uitloopt, dan beroepsorkesten. In dit beeld zijn invasies van 'gebiedsvreemde' dieren regel. Evenwichten tussen soorten stellen zich steeds opnieuw in (Hengeveld, 1989). Veranderingen door onderlinge concurrentie en door predatie vinden voortdurend plaats binnen levensgemeenschappen. Daarom ook zijn de effecten van predatie en concurrentie moeilijk te voorspellen. De grote jaar-op-jaar veranderingen in veldmuizenpopulaties zijn niet ge-

Er worden nog altijd pogingen ondernomen om exoten als muskusrat of beverrat (foto) uit te roeien.

Foto Daniël Stemler

Incident?

De natuurbeschermer die zich waagt aan een verhaal over exoten, probeert de suggestie in stand te houden dat uitheemse dieren een incident zijn en dat een ongeschonden inheemse fauna de regel is. Maar hoe realistisch is dit? In Europa leven ongeveer 160 landzoogdieren. Daarnaast is er een lijst van 31 soorten die in minstens één Europees land feitelijk een 'exoot' zijn (tabel 1). Neem ons eigen land. Binnen de Nederlandse landsgrenzen leven 62 zoogdiersoorten. In de 20ste eeuw kwamen er zes exoten uit een ander werelddeel bij, waarvan er twee zelf kwamen aanlopen (muskusrat en wasbeer) en één 'exoot' (de grijze zeehond) zelf kwam aanzwemmen. Als de 'exoten' uit het verleden, zoals damhert, moeflon, zwarte rat, bruine rat en huismuis worden meegeteld, dan is meer dan 14% van de zoogdierfauna 'uitheems'. Exoten zijn dus meer dan een incidenteel verschijnsel.

Exoten rampzalig?

De onderbouwing van de vreemdelingenhaat van de natuurbeschermers lijkt heel principieel. Hun exoten-

makkelijk uit predatie en concurrentie te verklaren. Ze hangen af van de voedselsituatie en wellicht ook van cyclische, fysiologische veranderingen in het dier. Als er met veel moeite duidelijke conclusies zijn over het effect van bijvoorbeeld predatie, kunnen deze zelden worden gegeneraliseerd. Dit type onderzoek stelt de ecooloog steeds voor nieuwe verrassingen; goede voorspellingen doen is uiterst lastig (Begon et al., 1986).

Het is helemaal niet zeker of een zich vestigende uitheemse soort een desastreuze invloed heeft op een inheemse levensgemeenschap. Feitelijk is er alleen een kans dat een exoot rampzalig is. De kans dat er niets ern-

stigs gebeurt is groter. Dit kan inhouden dat de exoot gewoon wordt opgenomen in het ecosysteem, of dat de exoot verdwijnt.

Groot dorp

De exotenvrees van de natuurbeschermers kan men zien als een vorm van rassenhaat. Of milder uitgedrukt, een verlangen naar een wereld zonder nivellering. Kosmopolitisch voorkomende exoten zoals de zwarte rat zijn net zo erg als Engels praten, popmuziek, Cola en tomatenketchup (Ellis, 1988). Het door Ellis gebruikte beeld is interessant, want het verwijst naar de oorzaak van exotenverspreiding, letterlijk en figuurlijk. De wereld wordt steeds meer een *Groot Dorp*. De handel in het algemeen, en ook die in

Tabel 1. Lijst van uitheemse zoogdieren in Europa en aantal Europese landen waar deze dieren zijn ingeburgerd (naar Lever, 1985).

naam	aantal Europese landen waar ingeburgerd	naam	aantal Europese landen waar ingeburgerd
Bennett wallaby	1	hermelijn	1
berberaap/magot	1	Amerikaanse nerts/mink	7
konijn	4	Egyptische mangoeste	2
katoenstaartkonijn	2	wilde kat	1
Canadese bever	2	paard/konik	4
beverrat	7	wild zwijn	2
relmuis	1	muntiak	1
huismuis	1	Chinees waterhert	2
bruine rat	10	damhert	18
zwarte rat	1	sika hert	7
grijze eekhoorn	1	axis-hert	1
Siberische grondeekhoorn	4	rendier	2
muskusrat	19	geit	4
wasbeerhond	10	rund/oeros	2
wasbeer	3	schaap/moeflon/soay	17

Tabel 2. Zoogdiersoorten die een kans maken op inburgeren ergens in Europa (de Nie, 1991).

Soort	Bijzonderheden
woestijnrat of gerbil	In 1973 op Wight (UK)
Himalaya stekelvarken	6 gevallen, 10 stuks in 15 jaar (UK)
goudhamster	In Duitsland?
soeslik uit Turkistan	Translocatie in Rusland
poolvos (blauwe vos)	In Finland, beneden poolcirkel
zilvervos	mogelijk hybridisatie
fret	Populatie op Texel

De moeflon is in het verleden bewust uitgezet ten behoeve van de jacht. *Foto Daniël Stremmer*

levende planten en dieren neemt alleen maar toe. Ook de reislust van mensen is onbedwingbaar, evenals hun neiging tot voortplanten. Dit houdt in dat de ontwikkeling naar biotopen die door de mens gecreëerd zijn, alleen maar verder gaat. Dus nog meer dezelfde huizen, woonwijken, stads parken, fabriekshallen, stuwmeren en productiebossen. Hierin liggen ook kansen voor planten en dieren. Bruine rat en huismuis grepen hun kansen al lang geleden en zijn in de stad gaan leven. Een aantal inheemse dieren, zoals de vos en de steenmarter, passen zich ook steeds meer aan het het leven in de stad aan. De vraag is "wie volgt"? De kans is groot dat ook exoten 'hun' kans grijpen. Er zijn hier al Siberische eekhoorns, twee soorten parkieten en roodwangschilpadden. Men moet de mogelijkheid onder ogen durven zien dat ook de wasbeer zich net als in de Verenigde Staten in verstedelijkte gebieden vestigt. Het onderwatermilieu in Nederland is voor een groot deel bevolkt door vissen en vooral ongewervelden die hier van oorsprong niet thuis horen (De Nie, 1991).

Praktisch benaderen

Het begint bijna een pleidooi te worden voor het laten inburgeren van exoten. Toch is dit niet mijn bedoeling. Wat ik probeer aan te tonen is een zekere schijnheiligheid. Enerzijds een principieel standpunt en mooie woorden over het behoud van de inheemse flora en fauna, anderzijds zwakke pogingen om echt iets te doen. Om de dijken te beschermen worden steeds meer kostbare ratten-vangers losgelaten op de muskusrat en de beverrat. De wasbeer en de wasbeerhond worden in de Jachtwet min of meer vogelvrij verklaard, terwijl het nog maar de vraag is of deze dieren ecologisch gezien werkelijk zo riskant

zijn. Er wordt iets gemompeld over maatregelen tegen de grijze eekhoorn en de brulkikker. Of er goed wordt nagedacht over feitelijke risico's en werkelijk effectieve maatregelen blijft voor mij de vraag.

Voorspellingen doen over het gedrag van exoten is uiterst lastig. Het kan onverwacht lang kan duren voor een dier is ingeburgerd. De mangoeste op Jamaica was weliswaar binnen vijf jaar een probleem, de nijlbaars zwom zeker al 15 jaar in het Victoria-meer rond voordat er een ecologisch probleem ontstond. In 1963 vond Günther Niethammer in zijn boek over exoten in Europa de Siberische grondeekhoorn en de halsbandparkiet geen bespreking waard. Deze dieren werden terloops genoemd als soorten die zichzelf waarschijnlijk nooit buiten gevangenschap in stand zouden kunnen houden (Niethammer, 1963).

Daarom is er reden om voorzichtig te zijn met het in gevangenschap houden van dieren als woestijn- en kangeroeratten, stekelvarkens, goudhamsters, soesliks, poolvossen, zilvervossen en fretten. Het feit dat ze nu vaak doodgaan nadat ze zijn ontsnapt, wil niet zeggen dat deze soorten zich nooit tot hinderlijke exoot kunnen ontwikkelen. Soorten als de grijze eekhoorn en het katoenstaartkonijn moeten beslist als zeer riskant beschouwd worden. Niet vanuit een principiële exotenhaat, maar omdat bekend is dat door deze soorten heel concreet onze gezondheid, fauna en flora bedreigd kunnen worden. Er zijn zelfs argumenten om de muskusrat ook in natuurgebieden te bestrijden als men hecht aan de instandhouding van een cultureel bepaald landschapstype (bijvoorbeeld petgaten) met hoge natuurwetenschappelijke waarden (Akkermann, 1975). Verder zijn de Si-

Met het in gevangenschap houden van soorten als de poolvos moet men voorzichtig zijn.

Foto Daniël Stremmer

iberische grondeekhoorns mogelijk een risico voor dicht bij de grond broedende zangvogels zoals de fluitter, zo blijkt uit Belgisch onderzoek (Zwaenepoel, 1989). Als de oorspronkelijke zangvogelpopulatie een hoge belevingswaarde heeft, dan moet men voorzichtig zijn met deze grondeekhoorns. Ook hier weer: geen principiële exotenhaat, maar een zo nuchter mogelijke afweging tussen wat er is (fluiters, fitissen, tiftjaffen) en wat er mogelijk kan komen (grondeekhoorns, minder zangvogels).

Risico-analyse uitvoeren

Als er nieuwe exoten bijkomen, bijvoorbeeld door 'modes' in het houden van dieren in particuliere huishoudens of in de landbouw, dan is het verstandig om een soort *Introductie Effect Rapportage* te maken. Geplande uitzettingen in het kader van jacht en visserij moeten hier zeker aan onderworpen worden. De onzekerheden over het effect op flora en fauna kunnen worden verkleind met een grondige studie van de exoot. Hiervoor kunnen genoeg wiskundige modellen en geavanceerd rekentuing worden ingezet, zodat uitspraken mogelijk zijn in de trant van: x% kans dat deze exoot binnen y jaren een plaag van het formaat Z aanneemt, ofwel zich aanpast in een nieuwe biotoop tot groot genoegen van de mens en zonder schade aan de aanwezige inheemse flora en fauna. Dit vergt per geval onderzoek en openbare discussie, uitmondend in beleid en beheer.

Als het gaat om dijkverzwaring of een miljardenverslindend Deltaplan of kernenergie dan heeft niemand moeite met deze benadering. Waar ik dus voor pleit is: 'namen noemen' en een plan opstellen. Geen principiële uitspraken in de trant van 'geen exoten hier'. Overal zijn potentiële exoten in onze omgeving (in gevangenschap), of ze komen er aan vanuit het buitenland. Soortbehoud is allereerst strijd voor behoud van oorspronkelijke habitats en geen heksenjacht op reeds aanwezige exoten. Wel is er een alert, wetenschappelijk gefundeerd en moreel verantwoord handelen noodzakelijk dat preventief is, dus reageert op toekomstige ontwikkelingen. De kennis van de zoogdierfauna en het peil van het Nederlandse ecologisch onderzoek zijn van voldoende niveau om per geval voor de korte termijn een redelijke risico-analyse te maken. Alleen daarmee kunnen we voorkomen dat katoenstaartkonijnen, grijze eekhoorns, fretten, grondeekhoorns en mogelijk ook goudhamsters, soesliks, woestijnratten, stekelvarkens, Amerikaanse nertsen en vossen die als pelsdier gehouden worden, onze fauna bedreigen.

Literatuur:

- Akkermann, R., 1975. Untersuchungen zur Ökologie und Populationsdynamik des Bisams *Ondatra zibethicus* an einem nordwestdeutschen Verlandungssee. Z. Angew. Zool. 62: 39-81, 173-218, 281-338
- Begon, M., J.L. Harper & C.R. Townsend, 1986. Ecology. Individuals, populations and communities. Blackwell, Oxford.
- Ellis, W.N., 1988. Biogeografie. KNNV Hoogwood, WM 190.
- Hengeveld, R., 1989. Dynamics of biological invasions. Chapman & Hall, London.
- Lever, C., 1985. Naturalized mammals of the world. Longman Group, Harlow UK.
- Nie, H.W. de, 1991. Exoten en faunavervalsing. Rapport Stichting Natuur & Milieu/NLB 91/5.
- Niethammer, G., 1963. Die Einbürgerung von Säugetieren und Vögeln in Europa. Paul Parey, Hamburg.
- Zwaenepoel, J., 1989. De Koreaanse eekhoorn in het Zoniënbos. De Boskrant 19(2):2-12.

Dr. H. de Nie, Gravinnestraat 8,
6707 EX Wageningen.